

ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІСІЙ ВУАН НА РОЗВИТОК НАУКИ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА У 20-Х РР. ХХ СТ.

Бедрій Мар'ян Миронович

*кандидат юридичних наук, доцент, адвокат,
докторант кафедри історії держави, права
та політико-правових учень
юридичного факультету*

*Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Належне вирішення актуальних проблем розвитку правової системи в сучасній Україні потребує наукової бази, яку становлять дослідження різних напрямів юриспруденції. Одним з таких напрямів є звичаєве право, що характеризується складною історією наукових пошуків вчених-українців і шляхом еволюції, що був перерваний радянською добою. А точніше ця перерва почалася з 30-х рр. ХХ ст. політичними переслідуваннями та фізичним знищенням провідних дослідників. Визволення українського народу з-під московсько-комуністичного гніту, яке відбулося 24 серпня 1991 р., дало поштовх для відновлення наукового інтересу до звичаєвого права.

В одній із попередніх публікацій обґрунтовувався факт існування звичаєвого права як науки [1]. З огляду на потреби розвитку такої науки в сьогоденні доцільно дослідити історичні витoki відповідних знань, персоналії, які їх розробляли, а також фундаментальні тексти, на яких базуються сучасні уявлення про звичаєве право. Українська традиція досліджень звичаєвого права базується насамперед на працях визначних правознавців-діячів Всеукраїнської Академії Наук (далі – ВУАН), опублікованих у 20-х рр. ХХ ст. Цей унікальний творчий доробок варто щоразу аналізувати та переосмислювати.

Заслуга значного прориву в дослідженнях українського звичаєвого права у згаданий період історії юридичної науки належить двом науково-дослідним комісіям, організованим у 1918 р. при ВУАН – Комісії для виучування звичаєвого права України та Комісії для виучування історії західно-руського та вкраїнського права. До складу цих комісій входили провідні знавці звичаєвого права та історії українського права, серед яких С. Борисенко, М. Василенко, О. Добров, Є. Єзерський, В. Камінський, А. Кристер, О. Левицький, О. Малиновський, В. Назимов, Л. Окиншевич, Г. Попов, В. Синайський, М. Слабченко, М. Товстоліс, Б. Язловський та ін.

Серед випусків видання «Праці комісії для виучування історії західно-руського та українського права особливе значення мають четвертий і п'ятий випуски, на сторінках яких була опублікована монографія І. Черкаського «Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII в.в.» [2]. Окрім опрацювання масштабного документального матеріалу та вдосконалення вже відомих положень про копні суди, дослідник зробив ще кілька важливих відкриттів. Передусім це стосується ідеї І. Черкаського про існування на українських землях копного права – різновиду звичаєвого права, яке використовували копні суди [2, с. 56]. Для вивчення козацького звичаєвого права велике значення мають дослідження М. Слабченка, які також публікувалися у працях Комісії [3].

Звичаєве право було основним об'єктом досліджень Комісії для виучування звичаєвого права України ВУАН (1918–1934). Комісія досліджувала історичні, теоретичні та практичні аспекти цього об'єкта. У її структурі функціонували три підкомісії, між якими були поділені наступні завдання: складання бібліографічного покажчика; збір і опрацювання емпіричних матеріалів про правові звичаї на Київщині та Полтавщині; дослідження чинності звичаєвого права в тогочасних народних судах Києва. Особлива увага зосереджувалася на звичаєвих нормах у земельних, спадкових і торгових правовідносинах [4, с. 172].

Комісія для виучування звичаєвого права України, як і попередня, мала друкований орган – «Праці комісії для виучування звичаєвого права України». На його сторінках публікувалися не тільки дослідження членів комісії, але й цікаві документи, новини, результати опитувань та спогади про звичаєве право. Члени комісії інколи їздили з Києва у відраження для здійснення археографічних і польових досліджень, а згодом публікували звіти (звідомлення) про них. Також комісія опублікувала «Програми для збирання відомостей до звичаєвого права України», об'ємний покажчик відповідної літератури тощо. Члени комісії за час її функціонування опублікували більш як 150 наукових праць на звичаєво-правову тематику в різних виданнях [4, с. 173].

Існують підстави стверджувати, що опубліковані у випусках видання «Праці комісії для виучування звичаєвого права України» дослідження сформували українську доктрину звичаєвого права. Варто відзначити деякі з них. Зокрема стаття А. Кристера «Три ступені правоутворення» висвітлює звичаєве право як перший щабель складного історичного процесу формування права, який розпочинається ще в додержавну епоху [5]. Комісія для виучування звичаєвого права України активно працювала над створенням наукової методології досліджень звичаєвого права. У зв'язку з цим привертає

увагу праця Б. Язловського «Репрезентативна метода та студії над звичаєвим правом» [6].

Фундаментальне значення для української науки звичаєвого права має праця О. Доброва «Правоутворення без законодавця (нариси з теорії джерел права). Частина перша. Звичаєве право» [7]. Вона складається з передмови, чотирьох розділів, поділених на 25 параграфів і загальних висновків. У першому розділі представлено основні риси найбільш відомих вчень (шкіл і конкретних дослідників) про звичаєве право. Другий розділ зосереджено на проблемі чинності звичаєвого права. У третьому розділі проаналізовано співвідношення звичаєвого права та звичаїв обороту. Четвертий розділ розкриває значення звичаєвого права у правових системах тогочасних держав – Німеччини, Франції, Великобританії та СРСР.

Оригінальною та новаторською стала праця академіка О. Малиновського, в якій він досліджував феномен революційного звичаєвого права. На переконання згаданого автора, джерелом утворення революційного звичаєвого права стає не старовина, а революційні потреби та революційна правосвідомість. На відміну від традиційного звичаєвого права революційне звичаєве право не є консервативним, а скоріше навпаки – новаторським. Воно також може динамічно змінюватися. Його творцем, як стверджував О. Малиновський, стає не весь народ, а саме та його частина, яка творить і підтримує революцію [8]. Варто відзначити вклад у становлення науки звичаєвого права С. Борисенка. Зокрема він проаналізував звичаєве право литовсько-руського періоду [9], феномен самосудів 1917 р. [10] та інші наукові проблеми. Значний інтерес викликає праця В. Камінського, присвячена спробам систематизації норм звичаєвого права у Російській імперії [11].

Таким чином, діяльність комісій ВУАН у 20-х рр. ХХ ст. провела систематизацію тогочасних наукових знань про звичаєве право, збила новий емпіричний матеріал і створила доктрину цього явища для наступних поколінь. На жаль, згадана наукова спадщина впродовж наступних десятиліть ХХ ст. майже не використовувалася і не розвивалася. Висновки та матеріали Комісії для виучування звичаєвого права України та Комісії для виучування історії західно-руського та українського права повинні стати (частково вже стали) концептуально-аналітичною основою сучасного поступу в наукових дослідженнях правових звичаїв. Цінність цього доробку особливо велика з огляду на те, що він постав на місцевому ґрунті, фокусований на українську правову традицію, хоч і поєднаний зі світовою наукою свого часу.

Література:

1. Бедрій М. М. Чи існує звичаєве право як наука? *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*: матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 19-20 травня 2022 р.). Суми: Сумський державний університет, 2022. С. 13–16.
2. Черкаський І. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII в.в. *Праці комісії для вивчення історії західно-руського та українського права*. Вип. 4/5. Київ: ВУАН, 1928. 714 с.
3. Слабченко М. Є. Соціально-правова організація Січи Запорозької. *Праці комісії для вивчення історії західно-руського та українського права*. Вип. 3. Київ: УАН, 1927. С. 203–340.
4. Усенко І. Б. Комісія для вивчення звичаєвого права України ВУАН. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Том 3: К-М. Київ: Укр. Енцикл., 2001. С. 172–174.
5. Кристер А. Три ступені правоутворення. *Праці комісії для вивчення звичаєвого права України*. Київ: УАН, 1925. С. 54–63.
6. Язловський Б. Репрезентативна метода та студії над звичаєвим правом. *Праці комісії для вивчення звичаєвого права України*. Вип. 2. Київ: ВУАН, 1928. С. 195–230.
7. Добров О. Правоутворення без законодавця (нариси з теорії джерел права). Частина перша. Звичаєве право. *Праці комісії для вивчення звичаєвого права України*. Вип. 2. Київ: ВУАН, 1928. С. 295–415.
8. Малиновський О. Радянське революційне звичаєве право. *Праці комісії для вивчення звичаєвого права України*. Вип. 3. Київ: ВУАН, 1928. С. 114–212.
9. Борисенко С. Звичаєве право Литовсько-руської держави на початку XVI ст. *Праці комісії для вивчення звичаєвого права України*. Вип. 3. Київ: ВУАН, 1928. С. 61–98.
10. Борисенко С. Самосуди над карними злочинцями в 1917 році. *Праці комісії для вивчення звичаєвого права України*. Вип. 3. Київ: ВУАН, 1928. С. 213–234.
11. Камінський В. Спроба кодифікації звичаєвого права на Україні. *Праці комісії для вивчення звичаєвого права України*. Вип. 1. Київ: УАН, 1925. С. 32–53.